
ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 94(477)

Н. В. Весельська

ВИДАННЯ «ŻRŮDŁA DZIEJOWE» В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Весельська Ніна Володимирівна, аспірант кафедри історії України, e-mail: ninogradarchuk@gmail.com

Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10002

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено спробу проаналізувати видання польського історика Олександра Яблоновського, що наприкінці XIX ст. разом з Адольфом Павінським розпочав видання фундаментальної праці з польської та української історії — «Żródła dziejowe». Праця була заснована спільно двома істориками як серійне видання, що стало важливою добіркою джерельного матеріалу з історії Речі Посполитої. Багато матеріалів, опублікованих та опрацьованих істориками, стосувались історії українських земель, що входили до складу Польської держави. Окрім публікації джерельного матеріалу, у цьому виданні було розміщено наукові праці О. Яблоновського, що досліджував проблеми історії українських земель, зокрема, особливості земельних відносин у XVI–XVII ст., процеси колонізації, існування замків, загальні питання розвитку українських земель — Волині, Київщини, Брацлавщини, Чернігівщини, Поділля та ін. Своїми виданнями історик зробив важливий внесок в розвиток польської, а також української історичної думки, оскільки його праці не просто містили суб'єктивну думку про історичний розвиток тих чи інших українських земель, а і оригінальні документи, на основі яких історик прийшов до певних висновків у своїх дослідженнях.

Ключові слова: польська історіографія XIX ст.; Олександр Яблоновський; *Żródła dziejowe*.

ИЗДАНИЯ «ŹRUDŁA DZIEJOWE» В УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Весельская Нина Владимировна, аспирант кафедры истории Украины, e-mail: ninograbarchuk@gmail.com

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
ул. Большая Бердичевская, 40, Житомир, 10002

АННОТАЦИЯ

В статье предпринята попытка проанализировать издание польского историка Александра Яблоновского, который в конце XIX в. вместе с Адольфом Павиньским начал издание фундаментального труда по польской и украинской истории — «Źródła dziejowe». Работа была основана совместно двумя историками как серийное издание, ставшее важной подборкой исторических источников по истории Речи Посполитой. Большая часть материалов, опубликованных и обработанных учеными, касалась истории украинских земель, входивших в состав Польского государства. Кроме публикации исходного материала, в этом издании были размещены научные труды А. Яблоновского. Он исследовал проблемы истории украинских земель, в частности, особенности земельных отношений в XVI–XVII вв., процессы колонизации, существование замков, общие вопросы развития украинских земель — Волыни, Киевщины, Брацлавщины, Черниговщины, Подолья и др. Своими изданиями историк сделал важный вклад в развитие польской, а также украинской исторической мысли, поскольку его труды не только содержали его субъективные выводы об историческом развитии тех или иных украинских земель, а и оригинальные документы, которые изучал и анализировал историк, чтобы прийти к определенным выводам в своих исследованиях.

Ключевые слова: польская историография XIX в.; Александр Яблоновский; Źródła dziejowe.

N. V. Veselskaya

**PUBLICATION «ŹRYDŁA DZIEJOWE» IN UKRAINIAN
HISTORIOGRAPHY**

Veselska Nina Volodymyrivna, postgraduate student of the Department of History of Ukraine, e-mail: ninograbarchuk@gmail.com

Zhytomyr Ivan Franko State University,
st. Velyka Berdychivska, 40; Zhytomyr, 10002

ABSTRACT

The article attempts to analyze the publication of the Polish historian Alexander Jablonowski which at the end of the nineteenth century, together with Adolf Pawinsky began issuing fundamental work on Polish and Ukrainian history — «Źrydła dziejowe». The work was founded jointly by two historians as a serial edition which became an important collection of source material on the history of the Commonwealth. Many of the materials published and worked out by historians concerned the history of Ukrainian lands that were part of the Polish state. In addition to the publication of source material this publication prints the works of A. Yablonovsky who studied the problems of the history of Ukrainian lands in particular the features of land relations in the sixteenth and seventeenth centuries, the processes of colonization, the existence of castles, and the general issues of the development of Ukrainian lands — Volhynia, Kyiv region, Bratslavshchyna, Chernigivshchyna, Podillya and others. His publications made an important contribution to the development of Polish as well as Ukrainian historical thought, since his works not only contained a subjective view of the historical development of various Ukrainian lands but also original documents on the basis of which the historian came to certain conclusions in his researches.

Key words: *Polish historiography of the nineteenth century; Alexander Yablonovsky; Źrydła dziejowe.*

Польська історіографія ХІХ ст. має значну кількість історичних досліджень, що присвячені українським землям. Це зумовлено тісним зв'язком обох країн протягом історичного розвитку — включенням українських земель до складу Речі Посполитої, співіснуванням двох народів у складі однієї держави, географічним розміщенням та ін. Одним із значних видань польських істориків, що відобразилось і на українській історіографії, є видання праці О. Яблоновського та А. Павінського «Źrydła dziejowe».

В українській історіографії до часткового висвітлення видання «*Źródła dziejowe*» звертались історики О. І. Киян при дослідженні біографії науковця О. Яблоновського [21], І. І. Ярмошик при висвітленні історії Волинських земель у складі Речі Посполитої та дослідженні постатей визначних особистостей [25–27], М. С. Грушевський — при аналізі проблем економічного розвитку українських земель та існування південно-руських замків та ін. [20]. Проте нині в українській історіографії відсутній комплексний аналіз наукового дослідження. Аналіз цього видання і є основним завданням даного дослідження.

Система видавництва історичних джерел «*Źródła dziejowe*» була дещо схожою до видань Тимчасової комісії по розгляді давніх актів — історики групували матеріал в окремі томи, що стосувались певних питань. О. Яблоновський та А. Павінський не просто публікували історичні джерела, що є немаловажливим аспектом, а і проводили глибокі історичні розвідки із проблеми, що досліджувалась. Такі історичні розвідки були присутні у кожному томі, тому цінність цього видання полягає у тому, що історики не просто збирали та публікували історичні джерела, а видавали повноцінні історичні монографії на основі опрацювання сучасного їм матеріалу [20, с. 351–359].

Видання складається із кількох тематичних частин. Більша за обсягом «*Polska w XVI w pod względem geograficzno-statystycznym*» охоплювала XII–XXIV томи та містила поборові відомості із підскарбових книг, укладені відповідно до воєводств. Ця група праць присвячена дослідженню географічних, економічних процесів, проблем землеволодіння на території Речі Посполитої.

Друга частина містить матеріали правління Стефана Баторія про фінансовий стан того часу, матеріали люстрацій (томи III, IV, VIII, IX, XI). Автором передмов до українських томів був О. Яблоновський, а до томів, що стосуються історії польських земель, — А. Павінський [27, с. 117].

У 1876 р. вийшло друком перших три томи «*Źródła dziejowe*». Перший том «*Źródła dziejowe*» повністю присвячений особистості Криштофа Гжимултовського [11]. Другий том «*Źródła dziejowe*» стосується історії вірменської общини на території Польської держави та її об'єднання з католицькою церквою [13, с. 119]

Наступні два томи історичних джерел «Stefan Batory pod Gdanskien» [14] та «Początki panowania w Polsce Stefana Batorego 1575–1577 r.: Listy, uniwersały, instrukcje» [15] присвячені історичним джерелам, що пов'язані з походом польського короля Стефана Баторія на Гданськ у 1577 р. одразу після його вступу на королівський престол та стосуються його правління.

П'ятий том «Źródła dziejowe» присвячений історії України — «Lustracye krylewszczyzn ziemkich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku», виданий у 1877 р. Олександром Яблоновським [3].

Шостий том «Źródła dziejowe» має назву «Rewizya zamkyw ziemi wołyńskiej w połowie XVI wieku», виданий О. Яблоновським у 1877 р. У праці видано повний текст ревізійного опису українських замків 1545 р. за варшавською копією Литовської метрики XVIII ст. Публікації пам'ятки передувала ґрунтовна стаття про Волинь у середині XVI ст. [23, с. 76]. Том має структуру, подібну до попереднього видання, тобто містить вступ, монографію О. Яблоновського «Ziemia Wołyńska w połowie XVI-gowieku» та публікацію джерельних матеріалів [4].

Сьомий, восьмий та дев'ятий томи видав А. Павінський. Ці томи продовжують попередні та стосуються діяльності польського короля Стефана Баторія.

Наступний том історичних джерел стосується історії Волощини — «Sprawy Wołoskie za Jagiellonyw. Akta i listy», включає в себе монографію О. Яблоновського, інвентарі та привілеї з 1387 р. по 1654 р., коронні акти, збірник документів канцлера Петра Томицького «Acta Tomiciana», литовські акти та привілей Владислава Опольчика 1377 р. [5].

Одинадцятий том джерел «Akta metryki koronnej so wainiejsze z czasyw Stefana Batorego» доповнює попередні томи, присвячені постаті Стефана Баторія. А. Павінський, зважаючи на значну кількість історичних матеріалів, вибрав найбільш важливі, які можуть допомогти пояснити державні справи першорядної важливості [16].

Дванадцятий та тринадцятий томи «Źródła dziejowe» стосуються історії Великопольської провінції Речі Посполитої, а чотирнадцятий та п'ятнадцятий — Малопольської провінції Речі Посполитої.

Сімнадцятий том «Podlasie» виданий О. Яблоновським після смерті його колеги-співатора джерел Адольфа Павінського. У передмові О. Яблоновський відзначає втрату великого історика та говорить, що видання джерел, що стосується історії Підляшшя, є для нього справою честі, адже ці матеріали не встиг опрацювати його колега за життя. Том складається із трьох частин, перша з яких є публікацією джерел, а дві наступні — детальним монографічним дослідженням автора на основі опрацювання багатого джерельного матеріалу [6].

Наступний том джерел «Ziemie ruskie. Ruś Czerwona» складається з двох частин, у першій опубліковано поборові реєстри Руського та Бельзького воєводств, у другій — монографічне дослідження історика [7, 12].

Важливе значення серед опублікованих джерел мала публікація корпусу документальних матеріалів про господарський розвиток Волині у другій половині XVI ст. — VIII тому видання «Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym», який вийшов як XIX том серії «Zrydła dziejowe». Він був підготовлений Олександром Яблоновським і присвячений господарському розвитку волинських та подільських земель [25, с. 8].

Двадцятий, двадцять перший та двадцять другий томи джерел видані у 1894 та 1897 рр. під загальною назвою «Ukraina». При цьому двадцятий том має структуру попередніх томів — спочатку опубліковане монографічне дослідження історика, далі — публікація джерел [9]. Наступний том містить лише публікацію джерел [10], а двадцять другий том — продовження монографічного дослідження [2].

У передмові до наступного, двадцять третього тому, О. Яблоновський зазначає: матеріали, що він збирав разом з А. Павінським, добігають кінця, і у зв'язку з нестачею часу видання двадцять третього тому повністю взяв на себе історик І. Т. Барановський [18]. У найближчих планах історика було видання ще двох томів — з історії Лівонії (24-й том) та Сіверщини (Чернігівське воєводство, що мали скласти 25-й том).

Двадцять третій том «Prusy krolewskie» складається з передмови О. Яблоновського, вступного слова І. Барановського та публікації джерел [18]. Останній том видання — «Inflanty» був виданий після смерті О. Яблоновського молодими польськими науковцями Юзефом Кордзіковським та Яном Якубовським.

При підготовці тому виявилось, що неможливо вмістити всі необхідні матеріали в один том, і постала необхідність у його поділі на кілька частин. Перша опублікована частина містила в собі Лівонську ревізію 1599 р., яка включала опис 12 замків та майно, що належить їм, і в кінці опису замку Дюнабург у центрі Інфлянтського воеводста Динабургі [19, s. VIII]

Варто зазначити, що при описі замків автори користувались схемою, що застосовував О. Яблоновський — опис місцевості, кордонів замку та приналежних до нього територій, споруд замку — зброярень, костьолів та ін., замкових слуг та інших категорій населення та безпосередньо опис майнової власності замку та господарських відносин, а також перелік старост та шляхтичів. За ревізіями та люстраціями складено опис замків у містах Лудза, Тарвест, Вайніжі, Кірхгольм, Ліелварде, замок Кокенхузен у м. Кокнесі, Лаіс, Айзкраукле, Резекне, Феллін, Гельмет, Іберполь. Наприкінці праці, за схемою попередніх видавців розміщено перелік населених пунктів, згаданих у томі, при цьому вказано, що має на увазі автор — місто, село, річку, замок чи фільварок [19].

Вийшли у світ 24 томи, 25-й том був підготовлений у рукописі й залишився невиданим. Том зберігається у Науковій бібліотеці Львівського університету.

Варто зазначити, що деякі сучасні історики відносять заснований О. Яблоновським метод підрахунків до застарілого, а отже, до описів польського історика та його узагальнюючих висновків слід ставитися критично. Для свого видання О. Яблоновський використовував головним чином документи і матеріали київських архівів, однак М. Владимирський-Буданов відзначав, очолюючи довгий час Київську археографічну комісію, що опубліковані О. Яблоновським джерела неповні, оскільки йому не надавали всіх матеріалів в архівах [22, с. 66].

Видання «*Źródła dziejowe*» стало одним із найбільших видань у польській та українській історіографіях XIX ст. Хоча роботу з публікації джерельних матеріалів було започатковано ще у першій половині XIX ст., до появи «*Źródła dziejowe*» було лише два інших видання, що могли б зрівнятися із джерелами О. Яблоновського.

Першим таким виданням були 6 томів матеріалів, опрацьованих Ю. Немцевичем. Він видав джерела з польської та укра-

їнської історії під назвою «Zbior pamietnik w historycznych o dawniej Polsce». Вийшло 6 томів цього видання, що охоплювали період XVI–XVII ст. Багато матеріалів стосувались особистості та діяльності польських королів та важливих посадових осіб, наприклад, у першому та другому томах надруковано листування Зигмунда I та джерела, що стосувались королеви Бони та наступних польських володарів. У виданні опубліковано велику кількість листів, діаріушів — зокрема, у п'ятому томі опубліковані діаріуши послів, а також промов, інструкцій, державних документів та ін. Окрім публікації джерел, автор додавав короткі історичні довідки до кожного із томів та публікував окремі виписки з історичних хронік, що нині втрачені [1].

Традиції публікації документального матеріалу, започатковані Ю. Немцевичем, були продовжені польськими істориками у 30–40-х рр. XIX ст. Важливе значення для розширення джерельної бази історичних досліджень у Польщі мало видання «Zrodla do dziejow polskich», що видавалось А. Пшездзецьким та М. Малиновським. На відміну від видання Ю. Немцевича, перший том «Zrodla do dziejow polskich», виданий у 1843 р., мав чіткий системний характер публікації джерел. Усі матеріали згрупували у п'ять відділів, кожен з яких містив відповідні джерела. Обидва томи цього видання містили матеріали, що стосуються і української історії — як урядові документи, так і приватне листування [26, с. 50].

Ще одним масштабним виданням, яке можна порівняти із «Źródła dziejowe», що мало місце в українській історіографії XIX ст., є «Архив Юго-Западной России». 35-томний «Архів Південно-Західної Росії» був найважливішим виданням Археографічної комісії впродовж 55 років її існування (1859–1914 рр.). Це видання, основним джерелом якого були зібрання Архіву давніх актів, містило історичні документи та літературні пам'ятки Правобережної та Західної України XIV–XVIII ст. За планом, виробленим ще у 1858 р. М. Д. Іванішевим, видання складалось з 8 частин, кожна частина — з кількох томів, в залежності від кількості виявлених документів. Кожному тому передувала вступна стаття редактора, в якій аналізувались представлені документи [24, с. 114–115].

Наукова і пізнавальна вартість видання «Źródła dziejowe» для української історіографії незаперечна. Ця багаторічна пра-

ця стала важливим джерелом для вивчення історії України — зібрані істориками матеріали дозволяють сучасним історикам відтворити процеси історичного розвитку українських земель у складі Речі Посполитої протягом XV–XVIII ст. Документам, що опубліковані у виданні, передували ґрунтовні й досить обширні дослідження О. Яблоновського, присвячені географічно-статистичному опису того чи іншого регіону України.

Література та джерела

1. Niemcewicz J. Zbiyr pamiętnikiyw historycznych o dawnej Polsce z rękopismyw, tudzież dzieł w rżnych językach o Polsce wydanych oraz z listami oryginalnemi krylyw i znakomitych ludzi w kraju naszym / J. Niemcewicz. — Warszawa: Drukiem N. Glugksberga, Ksiegarza i typografa Krolew: Uniwersytetu, 1822. — Т. 1. — 487 s.
2. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Druk Jana Coty, 1897. — Т. 22. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijow — Braclaw). Dzial III. — 800 s.
3. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1877. — Т. 5. Lustracye Krolewsczyzn ziem ruskich Wolynia, Podola I Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku. — 228 s.
4. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1877. — Т. 6. Rewizya zamkow ziemi Wolynskiej w polowie XVI wieku. — 153 s.
5. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1878. — Т. 10. Sprawy Woloskie za Jagiellonow. Akta i listy. — 163 s.
6. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1908. — Т. 17. Czesc I-sza Podlasie (Wojewodztwo). — 284 s.
7. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1903. — Т. 18. Czesc II-ga Ziemie Ruskie. Rus Czerwona. — 529 s.
8. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1889. — Т. 19. Ziemie Ruskie. Wolyn I Podole. — 482 s.
9. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1894. — Т. 20. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijow — Braclaw). Dzial I-szy. — 304 s.
10. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1894. — Т. 21. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijow — Braclaw). Dzial II-gi. — 717 s.
11. Żrydła dziejowe / A. Jablonowski. — Warszawa: W drukarni Emila Skiwskiego przy ulicy Elektoralfnej Nr 28, 1876. — Т. 1. Listy I mowy Krzysztofa Grzymultowskiego. — 152 s.

12. *Żyrdła dziejowe* / A. Jablonowski. — Warszawa: Warszawska Drukarnia Estetyczna, 1902. — Т. 18. *Czesc I-sza Ziemie Ruskie. Rus Czerwona.* — 398 s.
13. *Żyrdła dziejowe* / A. Pawinski. — Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1876. — Т. 2. *Dzieje Zjednoczenia ormian polskich z kosciolem Rzymymkim w XVII wieku.* — 202 s.
14. *Żyrdła dziejowe* / A. Pawinski. — Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1877. — Т. 3. *Stefan Batory pod Gdanskiem w 1576-77 r.* — 360 s.
15. *Żyrdła dziejowe* / A. Pawinski. — Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1877. — Т. 4. *Poczatki panowania w Polsce Stefana Batorego 1575-1577 r. Listy, uniwersaly, instrukcye.* — 292 s.
16. *Żyrdła dziejowe* / A. Pawinski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1882. — Т. 11. *Akta metryki koronnej co wazniejsze z czasow Stefana Batorego 1576-1586.* — 324 s.
17. *Żyrdła dziejowe* / A. Pawinski. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1895. — Т. 16. *Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statystycznym. Mazowsze.* — 580 s.
18. *Żyrdła dziejowe* / Baranowski I. — Warszawa: Nakladem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1911. — Т. 23. *Prusy Krolewskie. Czesc I.* — 364 s.
19. *Żyrdła dziejowe* / Jakubowski J., Kordzikowski J. — Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1915. — Т. 24. *Inflanty. Czesc I.* — 364 s.
20. Грушевський М. Твори: у 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. — Львів: Світ, 2002. — Т. 5: *Серія: Історичні студії та розвідки (1888-1896).* — 593 с.
21. Киян О. Олександр Яблуновський як дослідник історії України / О. Киян // *Український історичний журнал.* — 1994. — № 4. — С. 61-74.
22. Лісевич І. *Історичні зошити. У затінку двоголавого орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. — на початку XX ст.)* / Іван Лісевич. — К.: Інститут історії України АН України, 1993. — 87 с.
23. Собчук В. *Кременецький замок / Володимир Собчук // Студії та матеріали з історії Волині.* — 2012. — С. 71-112.
24. Софинов П. Г. *Из истории русской дореволюционной археографии* / П. Г. Софинов. — М.: АН СССР, 1957. — 155 с.
25. Ярмошик І. *Господарське життя Волинського регіону у працях Польських дослідників XIX — першої третини XX ст.* / І. Ярмошик // *Часопис української історії.* 2012. — Випуск 23. — С. 93-97.
26. Ярмошик І. *Історія Волині в дослідженнях польського історика Олександра Пшездзецького (1814-1871 рр)* / Ярмошик І. // *Часопис Української Історії.* — 2010. — Випуск 17. — С. 49-55.

27. Ярмошик І. Польська історіографія 1800–1939 р. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині / І. Ярмошик. — Житомир: Волинь, 2010. — 511 с.

REFERENCES

1. NIEMCEWICZ, J. (1822) Zbior pamiętnikow historycznych o dawnej Polsce z rękopismow, tudziej dzieł w rożnych językach o Polsce wydanych oraz z listami oryginalnemi krolow i znakomitych ludzi w kraju naszym — *A collection of historical memoirs about the former Poland from manuscripts and others sources in various languages about Poland published with original kings letters wish great people in our country*. Warszawa: Drukiem N. Glugksberga, Ksiegarza i typografa Krolew: Uniwersytetu. (In Polish)
2. JABLONOWSKI, A. (1897) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 22. *Russian lands. Ukraine (Kiev — Braclaw)*. Warszawa: Druk Jana Cotty. (In Polish)
3. JABLONOWSKI, A. (1877) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 5. *Lustracye of the Royal Lands of Wolynia, Podolia and Ukraine from the first half of the 17th century*. Warszawa: Sklad Główny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
4. JABLONOWSKI, A. (1877) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources* Vol. 6. *Rewizya castles Volyn land in the mid-sixteenth century*. Warszawa: Sklad Główny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
5. JABLONOWSKI, A. (1878) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources* Vol. 10. *Wallachia during the reign of the Jagiellonians. Acts and letters*. Warszawa: Sklad Główny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
6. JABLONOWSKI, A. (1908) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources* Vol. 17. Part I. *Podlasie (region)*. Warszawa: Sklad Główny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
7. JABLONOWSKI, A. (1903) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources* Vol. 18. Part II. *Russian lands. Red Ruthenia*. Warszawa: Sklad Główny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
8. JABLONOWSKI, A. (1889) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 19. *Russian lands. Wolyn and Podole*. Warszawa: Sklad Główny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
9. JABLONOWSKI, A. (1894) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources* Vol. 20. *Russian lands. Ukraine. (Kiev — Braclaw)* Part I. Warszawa: Sklad Główny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
10. JABLONOWSKI, A. (1894) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources* Vol. 21. *Russian lands. Ukraine (Kiev — Braclaw)*. Part II. Warszawa: Sklad Główny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
11. JABLONOWSKI, A. (1876) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 1. *Letters and speech of Krzysztof Grzymultowski*.

- Warszawa: W drukarni Emila Skiwskiego przy ulicy Elektorальной № 28. (In Polish)
12. JABLONOWSKI, A. (1902) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 18. Part I. *Russian lands. Red Ruthenia*. Warszawa: Warszawska Drukarnia Estetyczna. (In Polish)
 13. JABLONOWSKI, A. (1876) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 2. *The history of the Unification of Polish Armenians with the Roman Church in the 17th century*. Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
 14. PAWINSKI, A. (1877) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 3. *Stefan Batory in Gdansk in the 1576-1577 year*. Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
 15. PAWINSKI, A. (1877) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 4. *The beginnings of the reign of Stefan Batory in Poland 1575-1577. Letters, universal, instrukcyje*. Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
 16. PAWINSKI, A. (1882) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 11. *Acts of crown metric during the rule of Stefan Batory in 1576-1586*. Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
 17. PAWINSKI, A. (1895) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 16. *Poland of the sixteenth century in terms of geographical and statistical. Mazovia Province*. Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
 18. BARANOWSKI, I. (1911) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources* Vol. 23. *Prussia Krolewskie*. Part I. Warszawa: Nakladem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. (In Polish)
 19. JAKUBOWSKI, J. & KORDZIKOWSKI, J. (1915) Zrodla dziejowe. 24 tom — *Historical sources*. Vol. 24. *Livonia*. Part I. Warszawa: Sklad Glowny w Ksiegarni Gebethnera i Wolffa. (In Polish)
 20. SOKHAN, P., DASHKEVYCH, Y. & HYRYCH, I. (2002) Hrushevskiy M. Tvory: u 50 t. — Hrushevskiy M. works in 50 volumes. Vol. 5 *Historical studios and research* (1888-1896). Lviv: Svit. (In Ukrainian).
 21. KYIAN, O. (1994) Oleksandr Yablunov's'kyi yak doslidnyk istoriyi Ukrainy — Alexander Yablunovsky as a researcher of the history of Ukraine. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal — Ukrainian Historical Journal*. № 4. p. 61-74. (In Ukrainian).
 22. LISEVYCH, I. (1993) Istorychni zoshyty. U zatinku dvohlavoho orla (polska natsionalna menshyna na Naddnyprianskii Ukraini v druhii polovyni XIX st. — na pochatku XX st. — *In the shadow of a two-headed eagle (Polish national minority in the Dnieper Ukraine in the second half of the nineteenth century — in the early twentieth century)*. Kiev: Instytut istorii Ukrainy AN Ukrainy. (In Ukrainian).
 23. SOBCHUK, V. (2012) Kremenetskyi zamok — Kremenets Castle. *Studii ta materialy z istorii Volyni — Studios and materials of volyn history*. p. 71-112. (In Ukrainian).

24. SOFYNOV, P. (1957) Yz ystoryy russkoi dorevoliutsyonnoi arkhеоhrafy — *From the history of Russian pre-revolutionary archeography*. Moskow: AN SSSR. (In Russian).
25. IARMOSHYK, I. (2012) Hospodarske zhyttia Volynskoho rehionu u pratsiakh Polskykh doslidnykiv XIX — pershoi tretyny XX st. — The economic life of the Volyn region in the works of Volyn researchers of the nineteenth — the first third twentieth centuries. Chasopys ukrainskoi istorii — *A magazine of Ukrainian history*. p. 93–97. (In Ukrainian).
26. IARMOSHYK, I. (2010) Istoriiia Volyni v doslidzhenniakh polskoho istoryka Oleksandra Pshezdzietskoho (1814–1871 rr) — History of Volyn in the studies of the Polish historian Oleksandr Pshedztsky (1814–1871 y.). Chasopys ukrainskoi istorii — *A magazine of Ukrainian history*. p. 49–55. (In Ukrainian).
27. IARMOSHYK, I. (2010) Polska istoriohrafiiia 1800–1939 r. suspilno-politychnoho i kulturno-dukhovnoho rozvytku Volyni — *Polish historiography of the 1800–1939 about socio-political, cultural and spiritual development of Volhynia*. Zhytomyr: Vydavnytstvo Volyn. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 1 квітня 2018 р.